

Љубиша Р. Митровић¹

Универзитет у Нишу – Филозофски факултет

У ПОТРАЗИ ЗА АЛТЕРНАТИВОМ: КА НОВОМ СОЦИЈАЛНОМ ПАРТНЕРСТВУ ЗА МИР И РАЗВОЈ НА БАЛКАНУ²

Резиме: У фокусу ауторових разматрања у овом раду су: положај савременог Балкана у систему глобалне геополитике моћи, биланс и домети транзиционих стратегија и актуелних културних и политичких оријентација друштвених актера. Аутор констатује да су процеси неолибералне транзиције и зависне модернизације довели до периферизације привреде, друштва и културе на Балкану, чинећи од њега нову зону периферног капитализма. У овом контексту Балкан је доживео нове облике социјалне сегрегације, политичке фрагментације, реколонизације и протекторације. Насупрот апологетском приступу о безалтернативности постојећег света капиталистичке Орвелијане и илузија о његовој вечитости, аутор трага за путевима и могућностима његовог оспоравања и изграђивања новог алтернативног пројекта друштвених промена на Балкану, које би пробудиле прометејску моћ код грађана, а посебно младе генерације, да је могућ другачији, бољи, праведнији и слободнији свет.

Кључне речи: Балкан, периферни капитализам, социјалдемократска алтернатива, партнерство за мир и развој

МЕГАТРЕНДОВИ И ГЛОБАЛНА ТРАНЗИЦИЈА СВЕТА

Живимо у доба *глобалне транзиције*, која је захватила све области друштвеног живота и зоне светског система. Од начина производње, друштвених структура, класно-слојне композиције, политике и културе. На делу су *глобални мегатрендови*, процеси епохалних мена: од другог ка трећем развојно-цивилизацијском таласу; од индустријског ка постиндустријском друштву; од доба нација ка добу постнационалних констелација; од локалних/националних економија ка глобалној/светској; од затворених хиперцентралистичких система ка отвореним децентрализованим/асоцијативним; од представнич-

¹ ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

² Прилог је резултат ауторових истраживања на макропројекту *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), које реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

ке ка партиципативној демократији; од деловања класичних актера (класа, држава, партија) ка новим социјалним покретима цивилног друштва; од националних ка транснационалним корпорацијама, класама и елитама; од униполарног ка мултиполарном глобалном свету; од доба сукоба и доминације ка коегзистенцији, сарадњи различитих цивилизација.

Табела 1.

Десет кључних развојних мегатрендова друге половине и с краја 20. века

10 мегатрендова који описују основне карактеристике цивилизацијског развоја у другој половини овог столећа	10 мегатрендова на крају XX века
1. Од индустријског ка информатичком друштву	1. Економски просперитет је планетарни феномен
2. Од класичне ка високој технологији	2. Уметност замењује спорт као најважнији садржај слободног времена
3. Од националне ка светској (глобалној) привреди	3. Развија се тржишни социјализам
4. Од краткорочних ка дугорочним циљевима	4. Глобализација стила живота, уз јачање културног национализма
5. Од централизације ка децентрализацији	5. Приватизација државе благостања
6. Од институција ка самопоћи	6. Регион Пацифика постаје економски центар света
7. Од представничке ка партиципативној демократији	7. Пораст улоге жена у бизнису и политици
8. Од хијерархијске ка мрежној (network) организацији	8. наступа „век биологије“ који замењује „век физике“
9. Од Севера ка Југу	9. успон нових вредности као што су етичност, одговорност,
10. Од или-или ка вишекратним опцијама	иницијативност и креативност
	10. тријумф индивидуалности и персоналности

Извор.: Naisbitt 1982; Naisbitt and Aburdene 1990. (према: Pokrajac 2000, 158).

У овом контексту глобализације и транзиције света брзо се мења не само онтологија света већ и космологија. Многе парадигме преко ноћи застаревају; ојачали су процеси сажимања простора и времена; глобалне поделе рада и међузависности, смањен је ритам између научних открића и њиховне масовне технолошке апликације од тридесет година са почетка 20-ог на три године у првој деценији 21-ог века. На делу је епоха преврата, која је у знаку дубоке структурне кризе са тенденцијама конзервативне рестаурације и антиреволуције,

у ери историје дугог вала. Њу прате промене у односима класних и политичких снага, смене идеологија, морална и вредносна аномија, промена квалитета и стила живота, погледа на свет, културних оријентација и стратегија деловања, као и појава нових актера у свету материјалне и духовне производње.

Имплозија социјализма и успон неолиберализма дао је инспирацију Френсис Фукујами да пласира тезу о „крају историје“ и идолатрији либералне демократије и универзализације њених вредности у свету. У овом контексту пласирана је и Хантингтонова теорија – са супротним предзнаком – о надолазећем сукобу цивилизација у 21. веку; као и теорија Бжежинског о глобалној геостратегији (монополарном глобализму – новог светског поретка), и борби САД за светско лидерство у будућности. Показало се, како истиче амерички социолог Имануел Волерстин, да су ове платформе израз геокултуре САД, транснационалних корпорација и снага крупног капитала – у њиховој предаторској одисеји у процесу нове реколонијације света.

Неолиберална стратегија развоја и асиметрични модел глобализације довели су до социјалдарвинизације друштвених односа у свету, до социјалних и регионалних неједнакости, деструкције социјалне државе и јачању противречности на релацији „Север-Југ“, између богате мањине и сиромашне већине света. На плану глобалних међународних односа импликације неолибералне стратегије развоја, као и остваривање монополарног глобализма, праћени су ратом, као продуженим средством америчке спољне политике (Н. Чомски), у борби за остваривање геополитичких и геоекономских циљева (запоседање, експлоатације и контроле ресурса нафте, гаса, воде...) од стране ТНЦ. У ту сврху инструментализована је моћ НАТО-алијансе, која се од дефанзивне претворила у офанзивну силу, светског полицајца у служби настајућег „новог светског поретка“, очувања имовине/капитала и моћи нових господара.

Експанзија снага разобрученог мега-капитала и употреба/злоупотреба моћи НАТО алијансе и САД, чији се интервенционизам ширио светом – од региона до региона, отварајући бројна жаришта, довели су до реколонијације бројних држава/регија и њихове протекторације; али и до исцрпљивања нове империје; као и до феномена хиперинфлације „зелембаћа“. У САД су две фабрике даноноћно радиле: фабрика „ковача лажног новца“ и фабрика производње наоружања и трговине наоружањем.

Актери неолибералног финансијског капитализма преусмерили су економску политику на монетаризам запостављајући развој капацитета реалне економије. Оваква оријентација и концентрација на финансијско тржиште капитала – морала је, пре или касније, довести у невољу америчку и светску економију до привредне рецесије и економске кризе, која је појавно финансијска, а суштински структурално социјална и глобална. Иако је до ње најпре дошло 2008. у САД, престоници финансијске моћи, она се почела ширити на друге регионе. Дошло је до феномена глобализације светске кризе.

У савремености на делу је све видљива противречност између друштвеног карактера нових производних снага и приватног/монополског присвајања и управљања од стране мегакапитала и ТНЦ. Ова се противречност испољава у форми енормне експлоатације радне снаге и преусмеравању сукоба из подручја продукционих односа на поље међуетничких и цивилизацијских сукоба. Но, оваква њихова камуфлажа/преусмеравање за дуго не може легитимисати предаторску моћ капитала, који све више под фирмом „извоза демократије“, преко тзв. обојених револуција (читај пучева и антиреволуција) жели реколонизовати и окупирати свет.

Криза неолибералног модела развоја и асиметричне глобализације света, све више указују на истрошеност овог концепта развоја и поретка светских односа. Да би се овај модел одржао, он тражи употребу силе. Цена његовог даљег одржавања постаје скупа, а жртве све веће. Свет се стога налази на новом раскршћу: или промена владајућег неолибералног модела или даља радикализација економске и социјалне кризе, регионалних и глобалних геополитичких сукоба са несагледивим последицама.

Криза савременог капитализма и његове унутрашње противречности у глобалном светском систему показују неодрживост неолибералног модела развоја и управљања светом. Све је више актера који у мултиполарном свету виде демократску алтернативу међународних односа, као стратегију мирољубиве коегзистенције, равноправности свих грађана, народа и земаља. Изградња демократског међународног поретка предпоставља промену глобалне стратегије друштвеног развоја. Напуштање радикалног неолибералног тржишног фундаментализма, који је профит и корист мањине ставио изнад човека и човечанства; и изградњу одрживог социјалдемократског модела друштвеног развоја у чијем су средишту: развој, слобода и солидарност у функцији равноправности и братства свих народа и човечанства.

ЕВРОПА НА РАСКРШЋУ

Западна Европа рођена је из пепела после Другог светског рата. Не само посредством америчке помоћи Њу Дила, већ на основу изабраног *социјалдемократског програма* и стратегије социјалног партнерства класних и политичких снага за мир и развој. Само та стратегија је могла пробудити и ослободити енергију друштвених класа за развој, социјалну солидарност и културу мира. На том фону рођена је нова Европа, градитељска и мирољубива. Она ће изнедрити: модел социјалне државе благостања, са високим стандардима у области људских права, радног и социјалног законодавства, европско/немачко „привредно чудо“ у погледу раста и развоја, облике партиципативне демократије (кроз разне форме саодлучивања радника), као и детант као филозофију мирољубиве коегзистенције, мира и стабилности у Европи и свету. Само таква Европа могла је изнедрити мултикултурализам и афирмисати право сваког народа и појединца на културну

различитост и свој идентитет. Управо *визија* такве *уједињене Европе* – равноправних народа и грађана – од Атлантика до Урала, налазила се у мотивима, политичкој иницијативи и стваралаштву великана (државника и политичара) какви су били *Де Гол*, *Роберт Шуман*, *Жан Моне*, *Конрад Аденауер*, *Вили Брант*. То је Европа слободе и солидарности, рада и равноправности. Европа мира, а не рата. Таква Европа одиграће прогресивну улогу у послератном свету, постајући мост међу народима, културама и цивилизацијама. Креатор нове синтезе: социјалдемократске стратегије развоја и солидарности, и мирољубиве филозофије међународних односа који ће донети мир и стабилност у свету.

Нажалост, савремена Европа на прагу 21. века оличена у хиперинституционализованом поретку *Европске уније*, под утицајем англосаксонског модела неолибералног развоја, асиметричне глобализације и предаторске неоимперијалне спољне политике САД, као да све више, у пракси одступа од својих принципа и под притиском интереса банократије, плутократије и технобирографије, напушта модел социјалне државе и геостратешку политику неутралности и мира. Она се све више изнутра цепа на *Европу банкара* и *Европу радника* (Пјер Бурдије). У њој све више расту социјално-класне и регионалне неједнакости, противречности и сукоби на релацији Север-Југ.

У вези с тим истраживачи пишу: „Управо је неолиберални пут Европске уније, с мерама штедње и структуралним прилагођавањима, оно што води у непрестани грађански рат, не само изван граница Европе, где се „наши“ војници боре за „више демократије“, него и унутар ЕУ, од Грчке и Шпаније до Словеније и Хрватске, *Non vi si pensa*“ (Хорват и Жижак 2014, 120).

Напуштајући социјалдемократски модел развоја Европска унија све више губи своју душу и препознатљив имиџ, постајући и сама бремената кризом, противречностима и социјалним пожарима. У овом контексту у њој су на делу процеси неконзервативне рестаурације, те стога није никаква случајност обнова неонацизма и јачање деснице, покушаји ревизије историје и демонстрација реваншистичких ревандикацијских захтева. Таква Европа све више личи на Титаник, нокаутарног актера у рингу, а мање на аутентичног активног субјекта у међународној политици. Она је све више у сенци НАТО-алијансе и њене предаторске улоге у служби крупног капитала. Извесно је да геостратешки САД не одговара јачање развојне и безбедоносне самосталности Европске уније и њено партнерство са Русијом, већ њен полупротекторатски статус. То ЕУ, већ сада (поводом догађаја у Украјини), уводи у бројне невоље, и ново поље конфликтности са бројним неизвесностима, ризицима и последицама по њен развој, геополитичку улогу и перспективу.

Табела 2.

Јавни дуг и буџетски дефицит кризом погођених држава Европске уније – у % БДП

		2003.	2010.	2011.	2012.
Грчка	Дуг	105,6	130.0	147	165.3
	Буџетски дефицит	- 10,1	- 24.0	- 22.1	- 24.8
Шпанија	Дуг	72,0	78.0	80.0	80.9
	Буџетски дефицит	- 4,4	- 9.0	- 9.9	- 10.4
Италија	Дуг	118,5	123.2	123.5	127.3
	Буџетски дефицит	-7,0	- 12.8	- 12.8	- 13.6
Белгија	Дуг	113.2	126.0	98.0	122.6
	Буџетски дефицит	- 3.5	- 9.9	- 9.0	- 10.2
Португал	Дуг	83.0	87.0	107.8	120.3
	Буџетски дефицит	5.5	- 10.6	- 10.8	- 10.0
Ирска	Дуг	66.0	94.0	108.2	157.0
	Буџетски дефицит	- 1.0	- 8.0	- 8.1	- 8.3
Европска унија	Јавни дуг	70.0	80.0	82.5	86.2
	Буџетски дефицит	- 32.2	- 4.4	- 6.5	- 7.2
Евروزона	Јавни дуг	71.1	85.4	88.1	90.9
	Буџетски дефицит	- 3.0	- 4.1	- 6.2	- 6.8

Извор: Комазец 2013, 15.

Европа се у глобализованом свету, као облик мегарегионалне интеграције и глобализације, данас налази на судбоносном раскршћу, суочена са кризом и бројним изазовима. Чини нам се да је најбитније, не само за Европу, већ и демократски мултиполарни развој савременог света и будућност човечанства да се она врати својој социјалној души (социјалдемократском моделу развоја) и редефинише аутономну спољну и безбедоносну политику. Само таква Европа може бити узоран модел развоја и стабилности у свету. У супротном, криза и радикализација њених унутрашњих социјалних и регионалних противречности могу јој донети социјалне пожаре и катаклизме, дезинтеграцију и фрагментацију; што то може бити кобно, не само по будућност ЕУ, већ и по мир у свету.

СОЦИЈАЛНА И ГЕОПОЛИТИЧКА ТРАНЗИЦИЈА БАЛКАНА – КРОКИ БИЛАНС: СУБРАЗВОЈ, ПЕРИФЕРИЗАЦИЈА, ЕВРОИНТЕГРАЦИЈА И НАТОИЗАЦИЈА РЕГИОНА

Учини ли се кратки осврт на домете/биланс двадесетпетогодишње транзиције на Балкану, могли би се главни учинци овог процеса окарактерисати као катастрофални. Наиме, Балкан је са тзв. демократским променама (1989–2014) доживео судбину транзиционог Титаника. Овај удес – *црни биланс транзиције* – свакако има своју

високу цену социјалних трошкова и људских жртава – о чему ће научници и публицисти тек писати своје студије и црне сторије.

Сада када се парадигма тржишних фундаменталиста и економских убица о неолибералном развоју показала поразном и трошном, као да је настао час отрежњења и то не само у академској/научној јавности, већ и у редовима политичке елите. Пишу се озбиљне студије, у којима се целовито анализирају дефекти и учинци једне стратегије која је економију и профит ставила изнад друштва, слободе и среће човека, изнад интереса човечанства.

Транзициона судбина Балкана тек је мали део те црне хронике лумпенразвоја под заставом неолибералних и тржишних бандита и вођством демократских псеудоелита.

Табела 3.

Тип транзиције, стратегије и друштва

(типологија постсоцијалистичких друштава према социјалном смеру транзиције)

<i>Тип транзиције</i>	<i>Модел стратегије</i> (са кључном концепцијском одредницом)	<i>Тип друштва</i>
1. Инверзивна, регресивна предмодерна	Ретрадиционализација (етнофеудализам, трибал society)	Традиционално, предграђанско, протомодерно
2. Реверзibilна неолиберална	Зависна модернизација (неолиберализам)	Капиталистичко, периферно, зависно
3. Реверзibilна неоконзервативна	Деформисана реалсоцијалистичка ауторитарна модернизација (неостатизам)	Полупериферно Политократско друштво
4. Прогресивна социјалдемократска (транзиција са социјалном одговорношћу)	Социјалдемократска модернизација (социјално партнерство, социјална држава „welfarestate“)	Модерно, развијено, плуралистичко, социјалдемократско друштво

Извор: Митровић 1996, 167.

Биланс *транзиције без социјалне одговорности* у постсоцијалистичким друштвима Балкана, која се одвојила милом или силом, у знаку је преласка на капиталистички начин производње.

Неолиберални модел развоја, који су некритички спроводиле политичке и привредне елите, довео је до периферизације привреде, друштва и културе ових земаља, до њихове транзиције од средње развијених земаља у ери социјализма – до пада у зону зависних друштва периферног капитализма данас. Овакав социјални регрес оличен је у процесу деиндустријализације ових земаља, рецесије њихове привреде, високој незапослености у појави рестрикције социјалних права радника, у енормној експлоатацији радне снаге, расту друштвених и регионалних неједнакости, снажном валу економске миграције и феномену „одлива мозгова“ младе школоване генерације на Запад; у демографској девастацији; јачању процеса контрамодернизације и историјске рестаурације друштвене свести.

Системска транзиција у овим земљама стратегијски је навође-на снажним упливом спољних центара економске и војно-политичке моћи, посредством деловања инструктора/реформатора ММФ, Светске банке, Светске трговинске организације, НАТО-алијансе, а пре свега: Вашингтона и Брисела. *Транзиција је овде инструментализована за промену геополитичке оријентације балканских земаља.* Њиховог преусмеравања на Европску унију, евроатланске интеграције и НАТО-изацију.

Ширењем капиталистичког начина производње извршена је реколонијација и протекторизација овог простора. *Савремени Балкан*, имплозијом социјализма и праксом неолибералног капитализма, доживео је не само политички зепљотрес већ и социјални удес у лику „капитализма катастрофе“ (Н. Клајн). На овом геополитичком раскршћу Југославија се нашла у епицентру. Њен крвави распад/разбијање резултанта је не само помахниталих националистичких елита у „балканској крчми“, већ и игре интереса геостратешких центара моћи споља, пре свега САД и Немачке.

Земље савременог Балкана у европској подели рада налазе се у статусу земаља периферијског капитализма. Њих карактерише: субразвој/развој неразвијености, феномен, африканизација Балкана, реколонијација привреде, висока спољна презадуженост и пад у дужничко ропство; масовна незапосленост и сиромаштво, формирање лумпенбуржоазije и компрадорске елите. Речју, за већину балканских земаља (изузев Словеније) може се рећи да се њихов реални развој одвијао по моделу латино-америчког лумпенразвоја. Овакав модел производи неразвијеност, унутрашњу реколонијацију и високу спољну зависност земаља. Стога је данашњи Балкан сличан по социјалној структури овим друштвима, а не западноевропским. У његовој деформисаној друштвеној структури постоји мали слој предузетничке буржоазije, разорена средња класа и лепеза лумпенбуржоазije и нomenclатурне буржоазije. Динамика економског и политичког живота ових друштава данас је подређена интересним коалицијама тајкуна и олигарха, компрадорске буржоазije и марионетских политичких елита, које су клијентелистичке и анационалне.

У транзиционом периоду од 25 година, постсоцијалистичка друштва на Балкану сем либерализације и плурализације привредног и политичког живота фактички су доживеле контрамодернизацију, социјалну регресију и конзервативну рестаурацију. Преврат у начину производње и управљања у овим друштвима омогућио је успон компрадорске буржоазije и политичке олигархије, долазак на власт марионетских политичких псеудоелита. Оне су подређене логици крупног капитала и његовој предаторској глобалистичкој мисији. На том фону, некритички следећи неолибералну стратегију друштвеног развоја, ове елите све више уводе своје земље у субразвој и дужничко ропство.

Балканске земље данас су захваћене процесима *реколонијације*, тј. економске окупације, националне и државне *десуверенизације* и *протекторације*. Упоредо са ширењем Европске уније на Исток, тече процес натоизације овог простора. И један и други процес у служби

су експанзије крупног капитала и очувања плутократске моћи неоимперијалних господара „новог светског поретка“.

У савремености балкански народи суочени су са фазом *културне/духовне окупације*. Посредством све агресивнијег деловања мас-медија, који су постали продужена рука глобалних медијских корпорација Запада; као и под видом „реформе“ образовања и културе и екуменизације вера остварује се процес ширења културе зависности, афирмација образаца политичке коректности и наметање туђих модела и културних оријентација. Све је видљивија програмска и кадровска селекција, потискивање независних новинара, утихнуће критичког гласа јавности. На делу су процеси окупације јавног простора новим актерима *глобалне симболичке моћи*, чије су газде странци, било преко велике баре или из западне Европе. Бројне медијске куће (новине, радио и ТВ) већ су у поседу или под контролом ВАЦА или CNN (Си-ен-ена). У току је тихи рат – између ових предатора меке медијске моћи, који су претходници и органон крупног капитала у његовом великом походу на Исток. Упоредо са њиховим деловањем врши се проширење ЕУ и НАТО-а на нове просторе. У току су нове игре у борби за стратешке изворе (нафту, гас, воду...). Постаје све извесније да серија локалних и регионалних ратова може увести свет у нови глобални сукоб око геополитике/геоекономије ресурса у 21. веку.

Медијска окупација и борба за тзв. „културну еманципацију“ у форми американизације као модернизације треба да изгради духовни мостобран за добровољно пристајање/прихватање/одобравање, тј. легитимацију економске и политичке моћи, фактичке окупације овог простора и народа, од стране ТНЦ и агената моћи крупног капитала.

Ове акције мас-медија и нових предатора (ТНЦ и НАТО-а) праћене су уз велику фанфару – о глобализацији света и космополитизму, ширењу вредности масовног потрошачког друштва, универзализацији људских права и слобода, напретка и извоза демократије. Иза овог спектакла скрива се друга суштина, о којој *Фредерик Цејмсон*, између осталог, у својој студији „*Постмодернизам или културна логикакасног капитализма*“ (1984) пише: „Друго лице постмодерне културе је крваво: њега чини енормна неконтролисана експлоатација, тортура, ужас и насиље!“. Другим речима, да постмодерна америчка култура која се шири планетарно представља својеврсни вид културног империјализма, те да је она структурни израз ширења новог талас америчке економске и војне моћи над читавим светом.

ПЛЕДОАЈЕ ЗА НОВО ПАРТНЕРСТВО ЗА МИР И РАЗВОЈ НА БАЛКАНУ

Транзиција без социјалне одговорности довела је не само до разарања и девастације Балкана у социолошком смислу, већ и до његове политичке фрагментације и маргинализације. С правом истраживачи о Балкану пишу као о региону „вишка историје“, „недовршеног мира“. Питање је, међутим, колико је такво стање производ унутар-

балканских односа и актера, а колико индуковано лицемерном, макијавелистичком политиком („завади, подели, завладај!“) и геостратешким интересима великих сила кроз историју и у савремености.

Балкански народи нису расно предодређени за мржњу и сукобљавања. Историја овог геопростора, особито пре доласка Османлија на овај простор, показује да су балканска племена/народи коегзистирали у различитим фирмама добросуседства и суживота. Ратничка култура и епски идентитет народа на овом простору, као и култура смрти, историјски су производ, а не расна одлика. Већина балканских народа свој борбени ерос формирала је у дефанзиви, у односу на спољне актере – окупаторе. У одбрани свог огњишта, имовине, атара, територије: свог суверенитета и народног идентитета, традиција вере, обичаја, културе. У својој студији „Имагинарни Балкан“ (1998) *Марија Тодорова* истиче како се у историји и политичкој публицистици *формирао стереотип о феномену балканизације*. Својом анализом она показује да је он конструкт спољних сила, импортован – ради стигматизације овдашњих народа: како је њима расна одлика – перманентна деоба и сукобљавање; чиме се правдала интервентна/окупаторска улога и макијавелизам страних завојевача према овом простору.

Насупрот процесима фрагментације који су индуковани споља, балкански народи, у прелазним историјским тренуцима, *тежили су обједињавању својих снага у борби за ослобађање* овог простора од туђих окупатора. Тако је било крајем 19. века и почетком 20. када је сазрела свест да ослобађање од Турака може бити само заједничко дело уједињених балканских народа.

Овде примера ради, подсећамо, на велике идеале социјалиста и слободарских мислиоца, у другој половини 19. века и на почетку 20. века: *Светозара Марковића* и *Димитрија Туцовића* (у Србији), *Васила Левског* и *Љубомира Каравелова* (у Бугарској), *Гоце Делчева* (у Македонији). Они су протагонисти идеје о слободном Балкану и демократском уједињавању његових народа у будућој федерацији конфедерацији равноправних слободних балканских народа.

У другој половини 19. века из таме вишестолетног ропства и под утицајем ослободилачких идеја у западној Европи и Русији, из ових идеја и слободарских тежњи балканских народа, политичке елите формулисале су лозинку „*Балкан, балканским народима*“ и платформу о Савезу балканских народа, који ће у *Првом балканском рату* (1912) однети победу над Турцима, отеравши их са Балкана. Нажалост, у *Другом балканском рату* (1913) међу суседима (Србима, Бугарима...) у крвавим водама Брегалнице – утопљен је (како је о томе својевремено писао *Димитрије Туцовић*) балкански савез народа. У Великом (Првом светском) рату балкански народи нашли су се на различитим, често супротним странама његових актера.

После Великог рата (1914–1918) између два рата било је још неколико покушаја да се обнови савез међу балканским народима (1930. одржана је прва Панбалканска конференција у Атини, 1935. Савет балканског споразума у Букурешту). А после Другог светског рата, такође, било је покушаја да се изгради савез балканских наро-

да (идеје Тита, Димитрова...). Нажалост, Информбиро (1948) довео је до нових подела међу владајућим партијама у балканским земљама, а онда и међу државним актерима, што је блокирало могућност уједињавања балканских народа. Већина њих остали су подељени блоковским преградама, а Југославија је представљала својеврсну тампон зону између Истока и Запада. То је, између осталог, Југославију упутило да у време социјализма, представља оснивача/актера у покрету несврстаних на платформи развијања мирољубиве активне коегзистенције и борбе за мир у свету.

У ери постбиополарног света Балкан је изгубио геополитичку ренту коју је имао дуго после Другог светског рата. Он је постао нова зона европске и светске периферије. Западна алијанса је инструментализовала конфликте на простору Југославије и Балкана. Њеним мешетарством, у функцији својих геостратешких интереса, овај простор је даље политички дезинтегрисан – ставрањем патуљастих државица и генерисањем независности Косова и Метохије као „НАТО државице“. Већина балканских држава данас је у стању субразвијања, реколонијације и евроатланске протекторације. Овде се транзиција редуковала на прелазак у капитализам периферије, а глобализација у процес десуверенизације држава и народа. Балкан, као регион, данас је у стању „недовршеног мира“ (Р. Накарада).

Изнутра неповезан и политички разједињен, Балкан као да изнова постаје плен неоколонијализма, снага мегакапитала и његовог политичког Левијатана. Није битна форма, како се он номинално зове, већ суштина: тежња за подређивањем логици капиталистичког начина производње, за политичку и духовну доминацију на овом геопростору.

Геополитичка транзиција Балкана – од његове совјетизације у ери „хладног рата“, ка натоизацији у постбиополарној ери, само је померила границе берлинског зида и отворила пут ка новој духовној Јалти. Притом, треба подвући да промена имена Балкана – у распону од синтагме Југоисточна Европа до Западни Балкан – представља геополитички конструкт – спољних стратега који желе моделирати овај регион по мери свог интереса, него ли одређења његове реалне позиције и перспективе. Извесно је да у пракси данас, упоредо са експанзијом мегакапитала на Исток, којој претходи „партнерство за мир“ и ширење НАТО-а, тече борба за ширење утицаја Римокатоличке цркве и смањивања утицаја православља и других религија. Овим процесима претходе или упоредо са њима одвијају и агресивно деловање глобалних медија и невладиних организација. Све су то нови изазови са којим се суочавају и земље савременог Балкана.

Сазрело је време за критичко пропитивање домета и праваца реформи у балканским друштвима, као и *потреба редифинисања стратегије развоја*, модела транзиције и борбе за мир и нове односе на Балкану. Постаје јасно да сви подстицаји о регионалној реконструкцији Балкана, на основу иницијатива са стране, нису довољни, нити продуктивно оптимални. *Потребна је нова стратегија социјалног партнерства за мир и развој на Балкану*. Стога нам се чини природним и неопходним реактуелизација лозинке „Балкан балканским

народима“, у савременим условима.

Крајње је време да се упитамо: *Каква је улога науке, универзитета и интелектуалаца у времену транзиционог хаоса и неспокоја?* Шта учинити да: наука не буде пуки позитивистички инструмент апологије моћи плутократског крупног капитала и отуђених техно-бирокупатско-политократских елита, да се заустави ширење феномена „издајства интелектуалаца“ (Ж. Бенда) и деструктивног деловања „интелигенције зла“ (Ж. Дерида) данас у свету? Шта учинити да наши универзитети не буду само радионице за производњу специјалних професионално ефикасних технократа, а морално равнодушних „слатких робота“ (Р. Милс)? Како да универзитети избегну погубну замку корпоративне мекдоналдизације да буду пуки погон/срвис савремене плутократске класе и израсту у културно средиште научне, али и духовне човекове моћи? У снажну полуку еманципације човека, хуманизације света и очовечења човека!

Да би *универзитет и интелектуалци* одговорили овој мисији, чини нам се да је неопходно питања о:

1. основној сврси и мисији науке,
2. улози универзитета и образовања и значају хуманистичке културе у васпитању нових генерација,
3. обновљеној мисији интелектуалаца и „новог просветитељства“ у савремености,
4. концепцији друштва и одрживог развоја у служби великих, али још увек неостварених циљева револуционарног грађанства „слобода, једнакост, братство“,
5. о актуелности лозинке „Балкан, балканским народима“,
6. о суштинском значењу упозорења Едгара Морена: „данашња криза произилази из чињенице да савремено човечанство није довољно човечно“,
7. из јасне слободарске поруке Силвија Луле да „нема глобалног мира без глобалне правде“.

Ова и друга питања нису реторичка, већ суштинска. Од одговора на њих зависи за какав ћемо се свет залагати и градити га. Хоће ли развој бити у служби слободе и равноправности свих народа и сваког појединца, или у монопољу појединца/група – мањине „златне милијарде“ човечанства? Хоћемо ли градити свет по мери човека или профита? Хоћемо ли се кретати у правцу револуције глобализације солидарности, разумевања, сарадње и мира међу народима и цивилизацијама или ка новим облицима социјалних и регионалних неједнакости, ретрибализације, кретенизације човека/човечанства? Да ли ћемо моћи да избегнемо стравичну перспекцију будућности Орвелијане: слику будућности у форми једне чизме како гази људско лице – вечно (Ц. Орвел).

Упркос садашњим суровим мегатрендовима – социјалдарвинизације света, раста себичности, разарања ума, успона снага либералног

тоталитаризма и повампирењу расизма и неонацизма у свету, верујем – у *прометејску моћ човека*, долазеће младе генерације. Да ће она, својим стваралаштвом, смаћи снаге да скине ланце ропства са човечанства и отвори нову епоху за истински отворено, праведно и слободно друштво. Без те наде/вере и снова, нема ни борбе за алтернативу. Јер како рече Е. Сиоран „...без утопије живот би се окаменио...!“

У пројетовању алтернативног модела развоја балканских друштава одговорну улогу треба да одиграју *универзитети* са својим научним иновативним потенцијалима. Очекивати је, да ће из њихових креативних радионица, из нових научних истраживања резултирати – *нацрти за нову будућност Балкана*. Неки елементи тог алтернативног пројекта за социјално партнерство за мир, развој, сарадњу и интеграцију на Балкану, могли би се апроксимативно дефинисати у форми вектора/правца борбе за нове односе на овом геопростору. Између осталог, међу кључним одредницама програма партнерства за развој и мир на Балкану, треба истаћи:

1) напуштање неолибералног концепта „транзиције без социјалне одговорности“ и *изградња/остваривање социјалдемократског модела* транзиције и развоја у служби равноправности свих народа, друштвених слојева, слободе и среће сваког појединца. У средишту овог модела развоја, као његове програмске одреднице су: акционарство и саодлучивање запослених, партиципативна демократија грађана, народно благостање, социјална солидарност и праведност;

2) по узору на *нордијски модел*, неопходно је – дефинисати аутономни концепт регионалног развоја и интеграције Балкана, у форми *скандинавизације Балкана* – његове пацификације, уместо његове фрагментације, ретрибализације и ребалканизације. Неопходно је интензивирати процес привредне, политичке, образовне и културне сарадње и интеграције. Претварање Балкана – у нову мирољубиву зону – изнутра и споља слободну и високоинтегрисану кроз бројне облике сарадње. Такав, изнутра интегрисан, Балкан постао би снажан економски партнер и политички субјект у међународним односима и битно променио свој положај у европској подели рада;

3) уместо новог војног груписања на Балкану – под патронатом НАТО-а и новим облицима десуверенизације држава и народа на овом простору, неопходно је *прогласити војно-политичку неутралност овог простора* и успоставити ново органско савезништво балканских народа за мир и развој. Уместо туторства нових господара светске моћи и протекторације и вазалства, балканским народима су потребни истинска слобода и мир за развој и друштвени напредак. Отуда је неопходна реактуализација лозинке „*Балкан, балканским народима*“.

Пред науком и новом генерацијом младих на Балкану је да изграде критички однос не само према оствареним учинцима и дометима транзиционих процеса, већ и према миту о безалтернативности капитализма, као друштвеног система, који апологетски шире нови буржоаски идеолози и системска интелигенција; као и да трагају за новом посткапиталистичком алтернативом друштвеног развитка. У том контексту/хоризонту *социјалдемократски модел транзиције* тек

је прелазна форма историјског компромиса и борбе друштвених снага – за *посткапиталистичку алтернативу*, као перспективу истински отвореног, слободног и праведног друштва, равноправних социјалних шанси, одрживог и хуманог развоја света и човечанства.

Да би савремени Балкан изашао из зоне субразвоја, неопходне су радикалне промене у различитим областима и нивоима друштвене организације балканских земаља:

1. најпре, радикална измена садашње стратегије неолибералног развоја и зависне модернизације;
2. изградња и остваривање социјалдемократског модела друштвеног развоја, који би омогућио историјски компромис рада и капитала и свих друштвених актера, њихову заједничку одговорност за развој и партиципацију у друштвеним променама;
3. промена садашњих квазиелита, професионалнијим, компетентнијим и национално одговорнијим елитама;
4. иницирање и изградњу аутономне стратегије регионалног развоја и сарадње балканских земаља ради њиховог ослобађања од утицаја нових окупатора;
5. економски развој уједињених балканских држава, временом би постао основа и за другачију позицију Балкана у европској и глобалној подели рада, светским токовима. Од вазала балканске земље – удружене у нове облике демократске, асиметричне конфедерације – постале би слободне и напредне, део слободног европског друштва;
6. такве, демократски конституисане и на нов начин интегрисане земље на Балкану, помогле би да овај регион не буде фактор нестабилности, већ фактор културе мира и мултиполарног развоја Европе и света.

Полазећи од претходно набројаних циљева и задатака, сматрамо да је неопходно обновити иницијативу о сазивању нове конференције посвећене панбалканској сарадњи, на којој би се изнова афирмисао значај сарадње балканских земаља у свим сферама – од привреде, политике до културе. Такав приступ проблемима савременог Балкана данас је постао услов развоја, али и афирмације културе мира и глобализације разумевања. *Само изнутра уједињен Балкан може бити прави партнер у међународним односима и протагонист прогресивне политике у савременом свету.*

Наравно, у савремености, у ери глобализације, умреженог друштва, нико не треба да гаји илузију о стварању изолованих острва, већ свака регија постаје део умреженог, глобалног система. У том контексту настанка новог информатичког друштва, нове технологије могу постати подстрек и за нове облике сарадње и повезивања међу народима и културама.

Време је да се схвати да будућност Балкана није у аутархији, окретању прошлости, прекрајању граница, већ у окретању изазовима модернизације и развоја у савремености, у повезивању, умрежавању са светом. У здравој конкуренцији на глобалном светском тржишту, у перманентној иновативности својих материјалних и духовних снага. У јачању свог социјалног капитала и свих других потенцијала за удруживање и конструктивно стваралачко такмичарство. У овом контексту, реактуелизација значаја и вредности интенција из порука са Прве панбалканске конференције (Балкан, балканским народима) има своју инструктивну вредност. Да се од Балкана гради отворено, изнутра високо демократски интегрисано друштво, способно за сурову утакмицу у XXI веку (Митровић 2013, 148–150).

Балкан, с 65 милиона становника кроз *балканску унију*, конфедерацију независних држава и равноправних народа, може представљати не само фактор стабилности и мира, већ и брзог развоја и напретка региона и Европе. У таквој унији сачувало би се богатство различитих националних култура и идентитета. Овакав Балкан, изнутра и споља слободан и отворен, представљао би динамично језгро аутономног развоја сваког народа али и подстицај демократског развоја Европе и мултиполарности света.

Пледирајући за потребом интелектуалног трагања за алтернативним пројектом изградње аутономне стратегије регионалног развоја и интеграције Балкана, своје разматрање завршили бисмо подсећањем на поруку/препоручу коју нам је оставио проф. др *Ранко Петковић*: „Балканским народима преостаје и предстоји да се од погубних доктрина крви и тла, од заблудне вере у моћ и свемоћ оружја, окрену будућности, схватању и сазнању да једино путем економског развоја могу да остварују своје егзистенцијалне интересе. У оквиру светских, европских и балканских иницијатива и пројеката, усмерених на консолидовање прилика у овом простору, јачање регионалне сарадње и брже укључивање у токове економског и технолошког развоја у Европи, народи Балкана могу наћи судбоносну сламку спаса“ (Петковић 1997, 51).

Верујем да ће нове генерације младих, актери модерног света рада и нових друштвених покрета на Балкану, после транзицијског хаоса, бродолома и актуелне кризе, пронаћи у себи прометејску моћ да изграде аутономан пројекат балканских интеграција и посткапиталистичке алтернативе, за нови искорак балканских народа у поље развоја, интеграције и уједињавања еманципаторских борби за боље сутра, за слободан Балкан у слободној Европи у мултиполарном демократском свету човечанства.

ЛИТЕРАТУРА

- Козаец, С. *Економија страха и неизвесности – криза ЕУ и еврозоне*. Београд, 2013.
- Митровић, Љ. *Савремено друштво: стратегије развоја и актери*. Београд: ИПС, 1996.
- Митровић, Љ. *Транзиција у периферни капитализам*. Београд: ИПС, 2009.
- Митровић, Љ. *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија*. Нови Сад: Прометеј, 2013.
- Митровић, Љ. *Геополитичка транзиција Балкана*. Нови Сад: Прометеј, 2014.
- Naisbitt, J. *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. New York, 1982.
- Рокрајас, S. *Транзиција и технологија*. Београд, 2000.
- Петковић, Р. *Двадесети век на Балкану*. Београд: Службени лист СРЈ, 1996.
- Петковић Р. Стари и нови спорови на Балкану. *НИН*, 25. април 1997.
- Ђоровић, В. *Борба за независност Балкана*. Београд: Балакански институт, 1937.
- Хорват, С. и С. Жижек. *Шта Европа жели?* Београд: Лагуна, 2014.

Ljubiša Mitrović

IN SEARCH OF AN ALTERNATIVE: TOWARDS A NEW SOCIAL PARTNERSHIP FOR PEACE AND DEVELOPMENT IN THE BALKANS³

Summary: The paper focuses on the position of the contemporary Balkans in the system of global geopolitical power, on the results and achievements of various transition strategies and of current cultural and political orientations of social agents. The author puts forward the view that the processes of neoliberal transition have led to peripheralization of economy, society and culture in the Balkans, making it a new zone of peripheral capitalism. It is in this context that the Balkans has experienced new forms of social segregation, political fragmentation, recolonisation and its reduction to a protectorate. As opposed to the apologetic approach advocating that there is no alternative to the existing world of the capitalist "Orwelliana" and delusions of its permanence, the author searches for ways and possibilities of undermining such a view and for creating an alternative

³ The paper has been written as a part of the research project entitled *Tradition, Modernization and National Identity in Serbia and in the Balkans in the Process of European Integrations (179074)*, carried out by the Centre for Sociological Research at the Faculty of Philosophy in Niš and financially supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

project of social changes in the Balkans, which would enhance the Promethean power of the citizens, and especially of the younger generation, and inspire them to create a possible different, better, freer and more just world.

Key Words: the Balkans, peripheral capitalism, social-democratic alternative, partnership for peace and development.

